

Zbornik predstavlja značajan doprinos razumevanju odnosa građana i građanki prema konstelaciji demokratije u Srbiji. Radovi su argumentativni, odgovaraju akademskim normama i nude kompleksnu sliku o izabranom predmetu. Prilozi su komplementarni na taj način da time razvijaju neophodnu kompleksnost u predstavljanju demokratske transformacije u domaćem i evropskom kontekstu.

Dopisni član SANU, Alpar Lošonc

Radove u zborniku odlikuje tematska i stilska raznovrsnost, kao i kvalitet i originalnost naučnog pristupa. Sa jedne strane, to bi se moglo tumačiti kao odsustvo principa homogenosti, sa druge, pak, kao bogatstvo u različitosti mogućih interpretacija centralne teme. Svi se oni kritički odnose prema polaznoj istraživačkoj ideji – stavovima srpskog građanstva o trodecenijskoj demokratskoj transformaciji Srbije.

Prof. dr Dragan Todorović

Struktura zbornika ukazuje na analitički višeslojnu analizu istraživnog problema. Autori na koncizan i argumentovan način pristupaju analizi različitih tema od značaja za istraživanje stavova građana/ki prema procesu demokratizacije Srbije u protekle tri decenije i izvode utemeljene zaključke. Autore odlikuje sistematičnost, preciznost i jasnoća u pristupu predmeta istraživanja. Zbornik predstavlja dragocen doprinos razumevanju odnosa građana/ki Srbije prema procesu demokratizacije od uvođenja višepartijskog sistema do danas.

Dr Dejana Vukasović

Zbornik nastavlja tradiciju kvalitetnih istraživanja javnog mnjenja Centra za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka i doprinosi kontinuitetu saznanja u domenu politikoloških studija i istraživanja društvene tranzicije. Posebna vrednost zbornika je što nastavlja istraživanje važnih odrednica političke kulture i političkog života (autoritarnost, korupcija). Zaključci autora zbornika ujedno su korisne smernice i za šire područje nauka koje se bave politikom, kao što su sociologija i antropologija.

Dr Suzana Ignjatović

www.idn.org.rs

DEMOKRATSKE PROMENE U SRBIJI

Stavovi građana i građanki o demokratskoj transformaciji Srbije u protekle tri decenije

Urednici
Milica Joković Pantelić
Goran Bašić

Edicija Istraživanja

Radovi u ovom tematskom zborniku zasnovani su na podacima empirijskog istraživanja o stavovima građanki i građana Srbije o društvenim, ekonomskim i političkim promenama u Srbiji tokom protekle tri decenije, koje je 2022. godine sproveo Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje (CPIJM) Instituta društvenih nauka (IDN). Autori, svi saradnici CPIJM i stručnjaci u okviru različitih disciplina društvenih nauka, osvetljavaju transformaciju Srbije, pružajući, uprkos multidisciplinarnom karakteru zbornika, koherentnu analizu javnog mnjenja Srbije.

Ovim izdanjem u okviru edicije *Istraživanja*, IDN nastavlja da jača, podržava razvoj i sprovođenje empirijskih istraživanja. Ta istraživanja su zbog koncepcijske zahtevnosti i složene logistike dugo zapostavljena u društvenim naukama u Srbiji. Ona, međutim, uz teorijsku utemeljenost ideja, činjenice i validne podatke, prikupljene na osnovu savremene naučne metodologije, ostaju stubovi naučnog rada, ali i osnov za donošenje realnih i delotvornih preporuka i odluka u javnim politikama.

EDICIJA ISTRAŽIVANJA

DEMOKRATSKE PROMENE U SRBIJI

Stavovi građana i građanki o demokratskoj transformaciji Srbije
u protekle tri decenije

EDICIJA

Istraživanja

UREDNIKA EDICIJE

Dr Irena Ristić

IZDAVAČ

Institut društvenih nauka

Beograd, 2023.

ZA IZDAVAČA

Dr Goran Bašić

RECENZENTI

Dopisni član SANU Alpar Lošonc

Prof. dr Dragan Todorović

Dr Dejana Vukasović

Dr Suzana Ignjatović

ISBN 978-86-7093-265-4

Demokratske promene u Srbiji

STAVOVI GRAĐANA I GRAĐANKI O DEMOKRATSKOJ TRANSFORMACIJI SRBIJE U PROTEKLE TRI DECENIJE

UREDNICI

Milica Joković Pantelić

Goran Bašić

Beograd, 2023.

ZORAN LUTOVAC

Viši naučni saradnik

Institut društvenih nauka, Beograd

Odnos građanki i građana prema vlasti i političkom sistemu u Srbiji*

Sažetak

U radu se uz pomoć empirijskih nalaza i politikološke analize utvrđuje u kojoj meri vlast i politički sistem u Srbiji imaju podršku i u kakvoj su relaciji ti nalazi sa izbornim rezultatima i odnosima u političkoj zajednici. Jedan od ključnih nalaza empirijskog istraživanja je da tek 8,6% građanki i građana smatra da politički sistem u Srbiji dozvoljava ljudima da imaju uticaja na to šta radi vlast. Svega 19% smatra da naš politički sistem omogućava da se prema svim grupama u društvu postupa pravedno. Nizak stepen poverenja u Skupštinu, Vladu i sudstvo još jedan je indikator niskog stepena podrške političkom sistemu. Činjenica da građankama i građanima ključni izvori informisanja nisu dostupni, odnosno da su pod uticajem i kontrolom vlasti, svakako utiče na to da su uslovi za poštene i slobodne izbore limitirani, što potvrđuju i nalazi istraživanja koji pokazuju da građanke i građani tročetvrtinski smatraju da ne postoje podjednake mogućnosti za sve stranke da biračima prenesu svoje ideje i političke programe. Drugi ključni nalaz ovog istraživanja je velika diskrepanca između rezultata izbora i odnosa građana prema vlastima i njihovim rezultatima. Jedno od objašnjenja bi moglo biti to što rezultati izbora ne odražavaju stvarno raspoloženje građanki i građana Srbije, jer se izbori ne održavaju u demokratskim uslovima.

Ključne reči: građanke i građani, vlast, politički sistem, legitimnost, empirijsko istraživanje

---

Uvod

Odnos građanki i građana prema vlasti i političkom sistemu određuje da li ima legitimnosti u političkoj zajednici i u kojoj meri je ona izražena, odnosno u kojoj meri je deficitarna. Legitimnost u najopštijem smislu znači da građani priznaju vlast, odnosno da vlast ima podršku građana. Prema Lipsetovom određenju, legitimnost je „sposobnost sistema da stvori i održi verovanje da su postojeće političke institucije najpodesnije za dato društvo” (Lipset, 1969: 99). Dakle, legitimnost, u najširem smislu, znači priznavanje državne vlasti od strane građana, odnosno prihvatanje institucija sistema koje ispunjavaju opšte interese državne zajednice. Iznetim stavom građani, zapravo, daju podršku vlasti i pristanak vladavini političkog sistema.

Posmatrano iz perspektive građana, politički sistem je legitiman, institucije su legitimne kada ostvaruju opšte interese zajednice kojoj pripadaju. Legitimnost je značajna zbog toga što transferiše moć u autoritet i tako omogućava vladavinu bez prisile, vladavinu uz pristanak građana. Drugim rečima, legitimne državne institucije u svakodnevnom životu stvaraju partnerstvo sa građanima. Može se reći da od prošlog veka, kada poreci koje nazivamo

---

* Rad je napisan u okviru Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2023. godinu koji podržava Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije.

demokratskim postaju standardi za razvijene demokratske države, a uzori za one koje to žele postati, vlast ima demokratsku legitimaciju ako ima dovoljnu podršku građana, ako ima proceduralni legitimitet (ako se poštuju demokratske procedure) i ako uvažava i poštuje opšteprihvaćeni sistem liberalnih vrednosti (vladavina prava, pravna država, sloboda, jednakost, ljudska prava itd.). To su liberalno-demokratski poreci. Dakle, u liberalno-demokratskim porecima, kojima Srbija deklaratorno teži, vlast čini legitimnom narodna volja, proceduralni legitimitet i poštovanje odgovarajućeg sistema vrednosti. Ono što je za istraživače važno jeste utvrđivanje razlike između *ideatera* i *realitera* – onoga što bi demokratija trebalo da bude i onoga što ona stvarno jeste. Konkretno, između autokratije ili demokratije u nastajanju u kojoj građani Srbije žive i liberalne demokratije u kojoj bi većinski hteli da žive.

Enciklopedija Britanika (Britannica) definiše *politički sistem* kao skup formalnih pravnih institucija koje čine „vladu” ili „državu”. Šire definisan, međutim, pojam obuhvata kako stvarne tako i propisane oblike političkog ponašanja, ne samo pravno uređenje države već i realnost načina na koji država funkcioniše. Još šire definisan, politički sistem se posmatra kao skup „procesa interakcije” ili kao podsistem društvenog sistema koji je u interakciji sa drugim nepolitičkim podsistemima, kao što je ekonomski sistem (Britanika, 2023). Polazeći od Dejvida Istona (David Easton), pitanje legitimiteta, odnosno podrške političkom sistemu (political sistem), ima tri dimenzije koje se empirijski ispoljavaju: 1. kao odnos građana prema političkoj zajednici (*political community*), a. *ponos* što su građani Srbije, b. *zadovoljstvo* svojim životom, c. *raspoloženje* koje dominira među ljudima, d. ocene da li se stvari kreću u *dobrom ili lošem pravcu*, e. *procene bliže budućnosti* – tzv. difuzna podrška, kao rezultat dubljih afiniteta i uverenja (politička kultura je glavna strukturalna komponenta), zatim kao 2. odnos građana prema političkom režimu (political regime) ili poretku (political order) – demokratija ili stabilokratija – a. ocena funkcionisanja političkog sistema u celini, b. poverenje građana u institucije sistema – tzv. specifična podrška političkom sistemu i najzad kao 3. odnos građana prema vlastima (authorities). Slobodni izbori su osnov legitimnosti vlasti, ali nisu nužno osnov legitimizacije sistema. Drugim rečima, mogu podržavati vlast, a da ne podržavaju politički poredak (Easton, 1979: 153). Održavanje nelegitimnog sistema poseban je istraživački izazov i zahteva posebnu pažnju i dosta prostora (Slavujević & Mihailović, 1999: 101–136).

Predmet ovog rada biće prvenstveno odnos građana prema vlastima (podrška ili oponiranje) i političkom sistemu, odnosno (kvazi)demokratskom poretku. Specifična podrška biće merena preko ocena političkog sistema kao opšteg indikatora njegove legitimnostii i preko indikatora poverenja u institucije. Odnos građanki i građana prema vlastima može se meriti kroz izborne rezultate na slobodnim i poštenim izborima ili kroz defekte izbornih uslova i nepravilnosti, tamo gde nema slobodnih i poštenih izbora. U empirijskom istraživanju merimo odnos građanki i građana prema vlastima izvan izborne kampanje.

Politički sistem u Srbiji: deklarativna liberalna demokratija

Legitimnost vlasti se utvrđuje i proverava na izborima. U zavisnosti od toga kakva je priroda izbora i kakva je priroda poretka u kojima se ti izbori odvijaju i uvek iznova reprodukuju, razlikujemo *nekompetitivne*, *delimično kompetitivne* i *kompetitivne* izbore, odnosno *totalitarne*, *autoritarne* i *demokratske* poretke. Shodno činjenici da u Srbiji nema slobodnih i poštenih zbora i da postoje vrlo ograničene mogućnosti za takmičenje opozicionih aktera,

ti izbori bi se u najboljem slučaju mogli nazvati delimično kompetitivni, a poredak autoritaran. Jednom rečju, sistem koji funkcioniše nedemokratski, a predstavlja se kao demokratija (Lutovac, 2020: 143–174).

Još od formalnog uspostavljanja višestranačja u Srbiji relevantne opozicione stranke otvoreno su osporavale ne samo legitimnost vlasti nego i legitimnost političke zajednice i političkog sistema uspostavljenog pre održanih prvih višestranačkih izbora. Naime, politička zajednica i politički sistem koji je uspostavljen posle rastakanja SFRJ konstituisan je Ustavom od 1990. godine, pre prvih višestranačkih izbora, što je izazvalo ključni politički rascap između Socijalističke partije Srbije (SPS), naslednice Saveza komunista Srbije (SKS), i tek formiranih opozicionih političkih stranaka. SPS je uspostavio političke institucije koje će mu omogućiti bezbolnu ideološku i programsku tranziciju iz jednopartijskog u višepartijski sistem tako što će institucije podrediti sebi, a ne javnom interesu i uspostavljanju demokratske političke zajednice (Lutovac, 2021: 211). Dakle, sve je bilo podređeno očuvanju vlasti naslednice SKS, a ne tranziciji ka slobodnom, demokratski ustrojenom društvu.

Političke institucije nisu ostvarivale ključnu, integrativnu funkciju, nego su bile instrumenti u rukama vladajuće stranke koja je uz pomoć njih dodatno podsticala i produbljivala nacionalne, socijalne i političke razlike i sukobe u društvu. Institucije nisu bile u službi građana, nego su korišćene kao sredstvo vladavine nad građanima. Naslednici ključnih političkih aktera iz 90-ih godina 20. veka su ponovnim dolaskom na vlast 2012. godine preuzeli istu matricu vladanja: onemogućavanjem slobodnih i poštenih izbora, zastrašivanjem građana, produkovanjem i fingiranjem spoljne ugroženosti i „opasnih drugih“ (Lutovac, 2022: 4), kako bi se podsticali „patriotizam“ i solidarnost; kontrolom i upotrebom medija u propagandne svrhe. Na taj način se nadomeštao nedostatak legitimiteta ili se on veštački manifestovao u javnom diskursu.

Politički sistem i vlast iz empirijskog ugla

Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje (CPIJM) Instituta društvenih nauka (IDN) iz Beograda je sproveo istraživanje pod nazivom „Vrednosni stavovi građana i građanki o demokratskoj transformaciji Srbije u protekle tri decenije (1990–2022)” (Javno mnjenje Srbije 2022 – JMS 2022/65). Anketiranje je sprovedeno od maja do septembra 2022. godine. Radi se o anketnom istraživanju na prigodnom uzorku ispitanika/ca nacionalnog opsega, baziranog na samostalnom popunjavanju upitnika bilo putem interneta (veći deo uzorka) ili popunjavanjem štampanog upitnika. Istraživanje je posvećeno stavovima građana i građanki prema aktuelnim društvenim i političkim pitanjima, kao i njihovoj percepciji političkih procesa, tj. demokratske transformacije, u toku prethodne tri decenije.¹ Neke od osnovnih tema koje su zastupljene u primenjenom upitniku biće obrađene u ovom radu:

¹ Namera istraživača je bila da se stekne uvid u to kako građani Srbije opažaju društvenu i političku situaciju u Srbiji onakvu kakva je danas i kakva je bila od ponovnog uvođenja višepartijskog sistema. Namera nije samo da se ta opažanja opišu, nego i da se analiziraju faktori koji utiču na individualne i grupne razlike u tim percepcijama. Ispitanici i ispitanice su na nekoliko načina pozivani da se uključe u ovo istraživanje, tako da se ukupan uzorak sastoji od nekoliko poduzoraka. Prema prvoj kategorizaciji, uzorak je podeljen na tri osnovna poduzorka, prikazana u tabeli ispod. Detalji o metodologiji i uzorku mogu se naći u tekstu Bojana Todosijevića: *Javno mnjenje Srbije 2022: Metodološke karakteristike istraživanja* (JMS 2022/65).

Tabela 1. Tri osnovna poduzorka (broj započelih anketa)

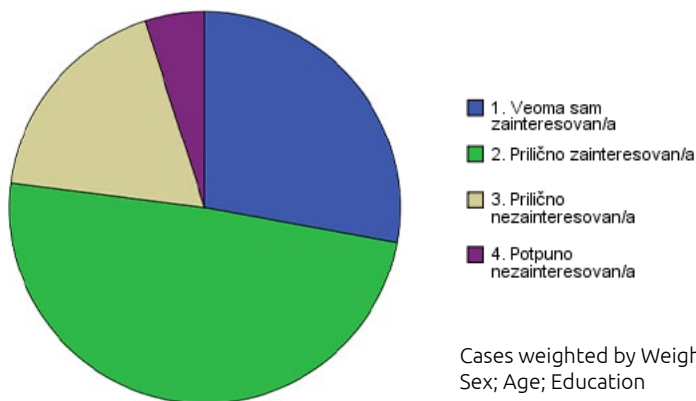
	Frekvencija	Procenat
1 Imejl/mejl panel	1.046	29,6
2 Internet uzorak	2.255	63,9
3 Direktna pošta	230	6,5
Ukupno	3.531	100,0

- Zainteresovanost za politiku
- Stavovi prema procesu demokratizacije
- Politička efikasnost i poverenje u institucije
- Učešće u građanskim protestima

Zainteresovanost za politiku i mogućnost uticaja na vlast i na zbivanja u zemlji

Zainteresovanost za politiku može biti jedan od indikatora normalnog funkcionisanja političkog života i političkog sistema, ali isto može biti indikator defekata u političkom životu ili u političkom sistemu. Zato je važno zainteresovanost za politiku staviti u odgovarajući kontekst. Ako je zainteresovanost za politiku veoma izražena i stavi se u korelaciju sa odnosom ispitanika prema uticaju na ono što radi vlast, onda možemo dobiti jasniju sliku te zainteresovanosti. Drugim rečima, ako je zainteresovanost za politiku velika, a percepcija uticaja na vlast veoma mala, onda to govori da su građani zainteresovani za politiku kao posmatrači koji ne mogu uticati na odluke vlasti, što implicira negativnu percepciju političkog života, političkog sistema (poretka) i funkcionisanja vlasti. Istraživanje je pokazalo da je za politiku veoma zainteresovano 27,8 građana, a prilično zainteresovano čak 49,2% građana. Potpuno je nezainteresovano svega 4,9% građana, a prilično još 18,1% njih. To je naizgled veoma mali procenat nezainteresovanih s obzirom na činjenicu da veliki broj građana smatra da ne može da utiče na to kakvu će politiku voditi nosioci vlasti.

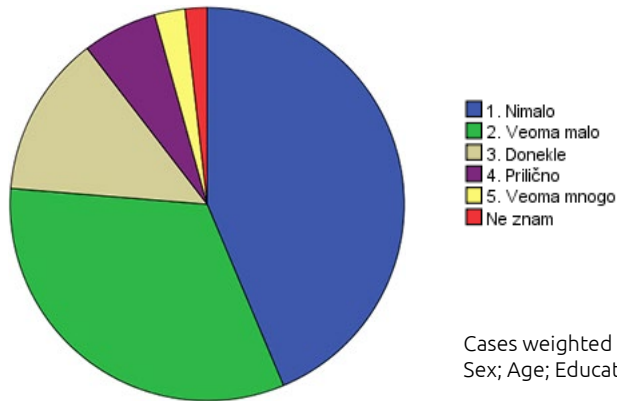
Šta biste rekli, koliko ste zainteresovani za politiku?

Grafikon 1. Šta biste rekli, koliko ste zainteresovani za politiku?

Velika zainteresovanost je više pasivnog karaktera nego što je to zainteresovanost iz koje bi proistekao aktivizam, odnosno želja da se neposredno ili preko političkih predstavnika utiče na političke procese. Na drugoj strani, oni koji su izrazili nezainteresovanost mogu biti nezainteresovani zato što ne mogu da utiču na donošenje političkih odluka ili zbog dominantne nedemokratske političke kulture, odnosno zato što smatraju da im ne pripada to da se bave politikom ili da je politika „prljava“.

Na pitanje: „Po Vašem mišljenju, u kojoj meri politički sistem u Srbiji dozvoljava ljudima poput Vas da imaju uticaja na to šta radi vlast?“ relativna većina (43,7%) odgovara sa „nimalo“, 32,6% njih sa „veoma malo“ i 13,3% njih sa „donekle“. Tek 2,5% ispitanika odgovara sa „veoma mnogo“ i 6,1% sa „prilično“.

Po Vašem mišljenju, u kojoj meri politički sistem u Srbiji dozvoljava ljudima poput Vas da imaju uticaja na to šta radi vlast?

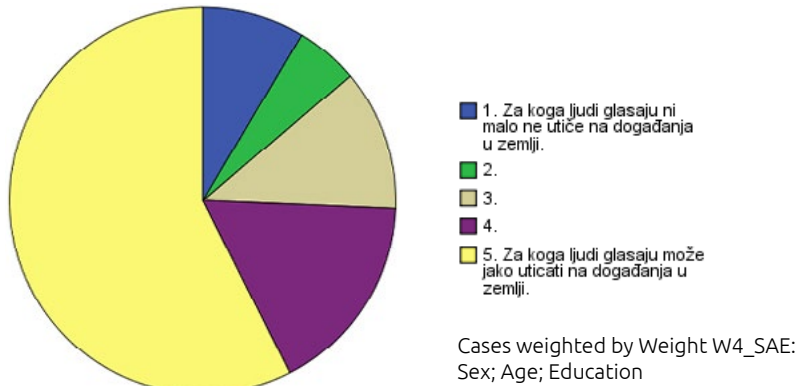

Grafikon 2. Po Vašem mišljenju, u kojoj meri politički sistem u Srbiji dozvoljava ljudima poput Vas da imaju uticaja na to šta radi vlast?

Kada se izjašnjavaju o tome *kako bi glasanje moglo da utiče* na događaje u zemlji, rezultati su značajno dugačiji. Veoma mali broj je onih koji kažu da to za koga ljudi glasaju nimalo ne utiče na događanja u zemlji (8,6%), dok apsolutna većina smatra da to može jako uticati (57,5%). Ako se ovima drugima pridodaju i oni koji smatraju da to može značajno uticati (16,9%), onda dobijamo skoro dve trećine onih koji smatraju da bi glasanje moglo imati uticaja na događanja u zemlji.

Kada se ukrste podaci o tome u kojoj meri sistem omogućava da se utiče na vlast i pitanje da li glasanje može uticati na događanja u zemlji, jasno je da građani smatraju da se ne može uticati na vlast, ali da bi se glasanjem to moglo promeniti. Drugim rečima, većina građana nije zadovoljna onim što im pruža sadašnji politički sistem i režim, ali veruje da bi glasanje moglo dovesti do promene prirode političkog sistema.

[ ] Neki kažu da to za koga ljudi glasaju nimalo ne utiče na događanja u zemlji. Drugi kažu da to za koga ljudi glasaju može jako uticati na događanja u zemlji. Koristeći skalu prikazanu ispod, gde biste postavili svoje mišljenje?

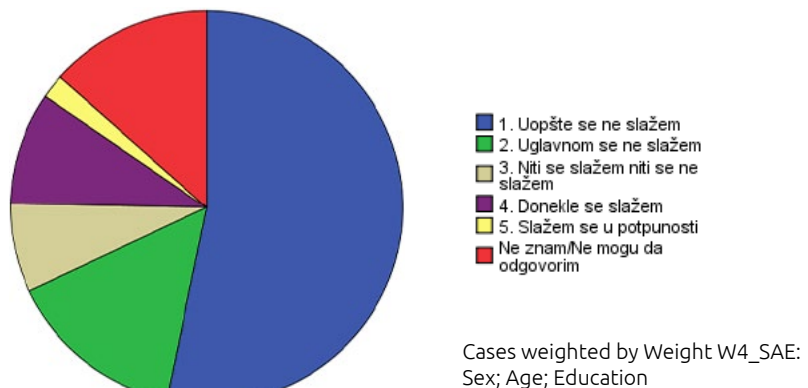

Grafikon 3. Kako bi glasanje moglo da utiče na događaje u zemlji?

Ne(zadovoljstvo) demokratijom

Srbija nije uspela u svojoj novijoj političkoj istoriji da se konsoliduje kao uređena liberalna demokratska država. Ako izuzmemo retke i kratkotrajne istorijske periode demokratske vladavine, preovladavali su autoritarni, diktatorski ili totalitarni režimi. U takvim okolnostima nije mogla da se razvije demokratska politička kultura, niti da se učvrste demokratske institucije. Priroda režima uglavnom je zavisila od prirode vladara. Posle obnove višestranačja 1990. godine propuštena je šansa da se uspostave liberalne vrednosti i konstituišu demokratske institucije. To potvrđuju i empirijska istraživanja rađena od devedesitih do danas. U istraživanju sprovedenom 2022. godine čak 67,9% se ne slaže s tvrdnjom da je jačala demokratija u Srbiji u periodu 1990–1999. godine. Sa tom tvrdnjom se slaže u potpunosti svega 2% i donekle još 9,3% ispitanika.

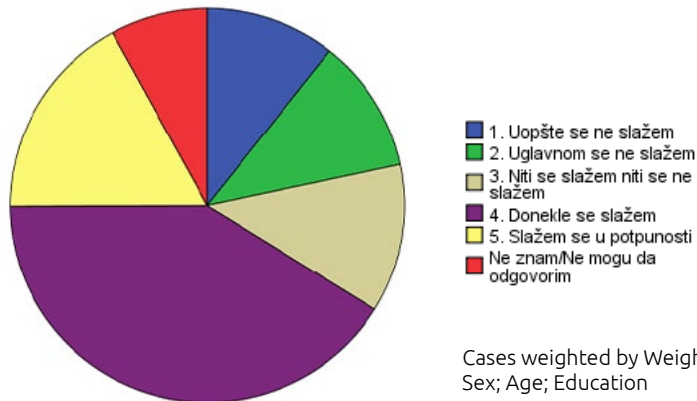
[U periodu 1990-1999.] Demokratija u Srbiji je jačala...

Grafikon 4. Demokratija u Srbiji je jačala... (u periodu 1990–1999)

Za period 2000–2011. nalazi su drugačiji: apsolutna većina građana se slaže da je demokratija u tom periodu jačala 58,2% (17,1% građana se slaže u potpunosti, a još 41,1% donekle). Svega 10,7% se uopšte ne slaže sa takvom ocenom za taj period, a još 11% njih se uglavnom ne slaže. To je bio period velikih nadanja i izneverenih očekivanja, otuda tako visoki procenat onih koji se donekle slažu sa ocenom da je demokratija u tom period jačala. Iz ove perspektive građani taj period, ipak, vide kao period u kojem je demokratija najviše jačala od ponovnog uspostavljanja višestranačja.

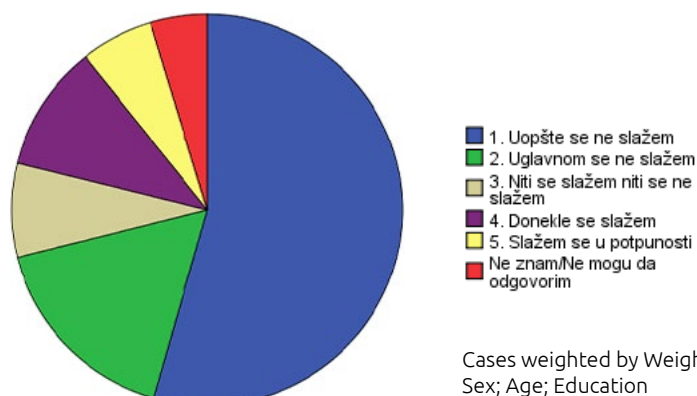
[U periodu 2000-2011.] Demokratija u Srbiji je jačala...

Grafikon 5. Demokratija u Srbiji je jačala... (u periodu 2000–2011)

Ponovo u periodu 2012–2021. godine građani imaju potpuno drugačije mišljenje: čak 71% njih se ne slaže da je u tom period jačala demokratija (54,4% se uopšte ne slaže, a 16,7% njih uglavnom se ne slaže). Ovakvi stavovi su se mogli pretpostaviti s obzirom da je to period ograničenih medijskih sloboda, institucija podređenih jednom čoveku koji je vladao bez ikakve kontrole zakonodavne i sudske vlasti i daleko van granica koje mu je omeđio Ustav. Svega 6% građana u potpunosti smatra da je demokratija u tom periodu jačala, a još 10,5% njih donekle je saglasno sa tom tvrdnjom.

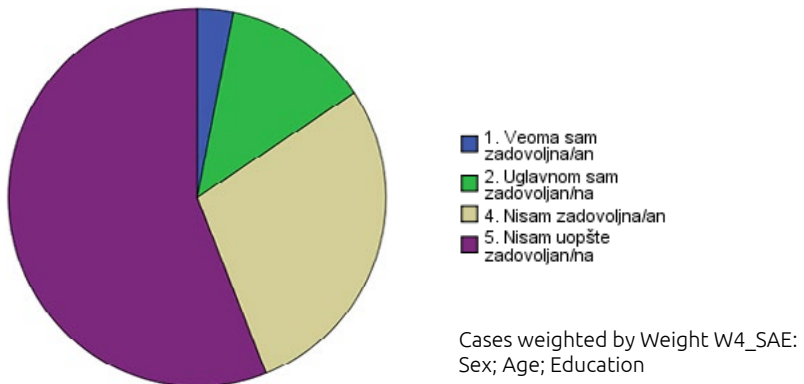
[U periodu 2012-2022.] Demokratija u Srbiji je jačala...

Grafikon 6. Demokratija u Srbiji je jačala... (u periodu 2012–2022)

Uopšteno govoreći, načinom na koji funkcioniše demokratija u Srbiji danas nije zadovoljno čak 84,3% ispitanika (njih 55,9% uopšte nije zadovoljno, a 28,4% nije zadovoljno). To je ogromno nezadovoljstvo koje odlikuje nedemokratske države. Svega 3,1% je veoma zadovoljno i još 12,8% uglavnom zadovoljno prema nalazima istraživanja. Ovi nalazi pokazuju da je procenat zadovoljnih daleko ispod procenta onih koji glasaju za vladajuću stranku i njene koalicione partnere, što je još jedan indikator koji ukazuje da se ti glasovi ne pribavljaju na slobodnim i poštenim izborima, nego na izborima u kojima veliki broj građana glasa zbog ucena, pritisaka ili iz straha, a ne zbog toga što slobodno biraju opciju za koju smatraju da će najbolje upravljati zemljom.

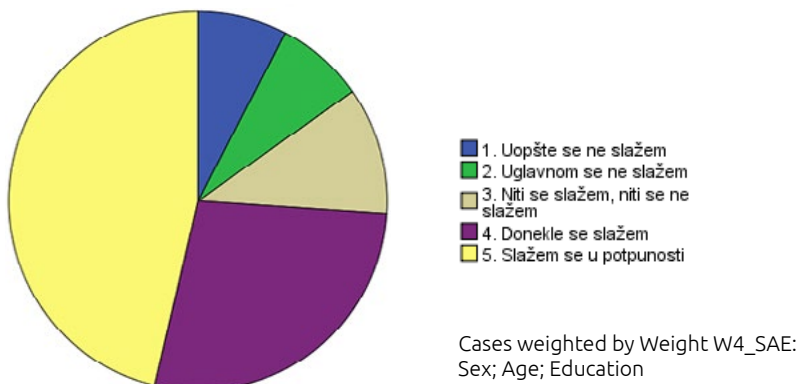
Uopšteno govoreći, koliko ste zadovoljni načinom na koji funkcioniše demokratija u Srbiji?

Grafikon 7. Uopšteno govoreći, koliko ste zadovoljni načinom na koji funkcioniše demokratija u Srbiji?

Negativno iskustvo sa primenjenom demokratijom, odnosno sa demokratijom u praksi, uticalo je na to da je tek za relativnu većinu građana demokratija uvek i pod svim okolnostima poželjnija od bilo koje druge vrste vlasti. Naime, za 46,3% njih demokratija je uvek i pod svim okolnostima poželjnija od bilo koje druge vlasti, dok je za 27,6% to donekle prihvatljiv stav. Sa tim se ne slaže 7,7%, a 7,6% uglavnom se ne slaže, dok je 10,9% njih neopredeljeno (niti se slaže, niti se ne slaže).

[Demokratija je uvek i pod svim okolnostima poželjnija od bilo koje druge vrste vlasti.] Molimo Vas da nam kažete u kojoj meri se sa svakom od narednih tvrdnji slažete ili ne slažete:

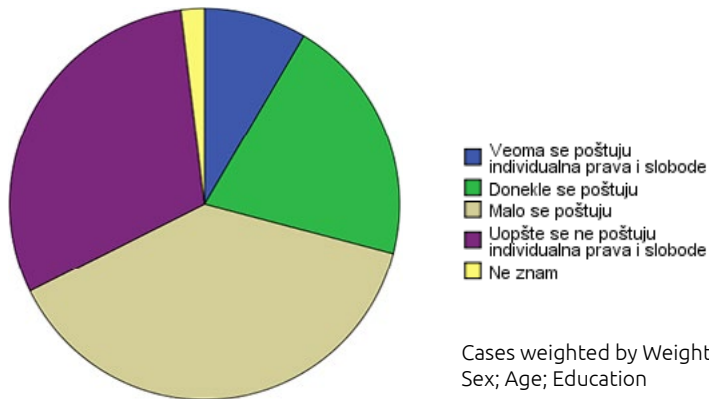

Grafikon 8. Da li je demokratija uvek i pod svim okolnostima poželjnija od bilo koje druge vrste vlasti?

Zadovoljstvo slobodama i ljudskim pravima – liberalne vrednosti demokratije

Polazeći od toga da savremene uređene demokratije počivaju na uravnoteženim liberalnim i demokratskim vrednostima, ispitivali smo i to koliko se u percepciji građana u Srbiji danas poštuju slobode i ljudska prava pojedinaca. Svega 8,5% građana smatra da se slobode i ljudska prava pojedinaca veoma poštuju, a još 20,5% njih smatra da se donekle poštuju. Na drugoj strani 30,4% građana smatra da se uopšte ne poštuju, a 38,8% da se malo poštuju. Svakako da ovakvi nalazi nisu povoljni za državu koja je proklamovala da želi da gradi uređenu ustavnu demokratiju zasnovanu na poštovanju ljudskih prava i sloboda.

Koliko se u Srbiji danas poštuju slobode i ljudska prava pojedinaca?

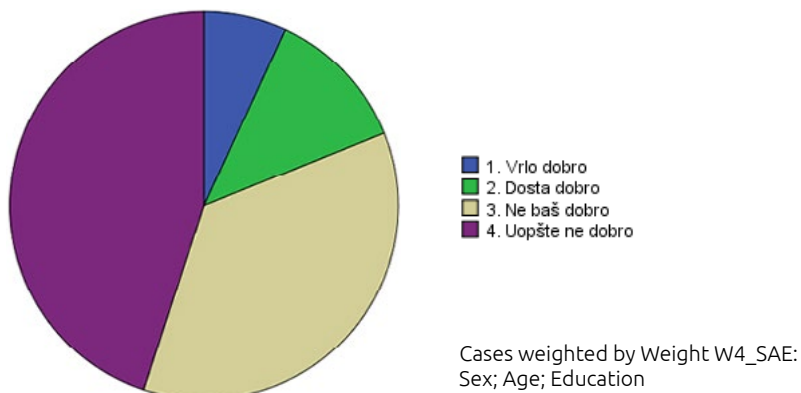

Grafikon 9. Koliko se u Srbiji danas poštuju slobode i ljudska prava pojedinaca?

Zadovoljstvo političkim sistemom

Građanke i građani smatraju ogromnom većinom (81%) da *politički sistem u Srbiji ne osigurava da se prema svim grupama u društvu postupa pravedno*. Svega 19% smatra da naš politički sistem omogućava da se prema svim grupama u društvu postupa pravedno.

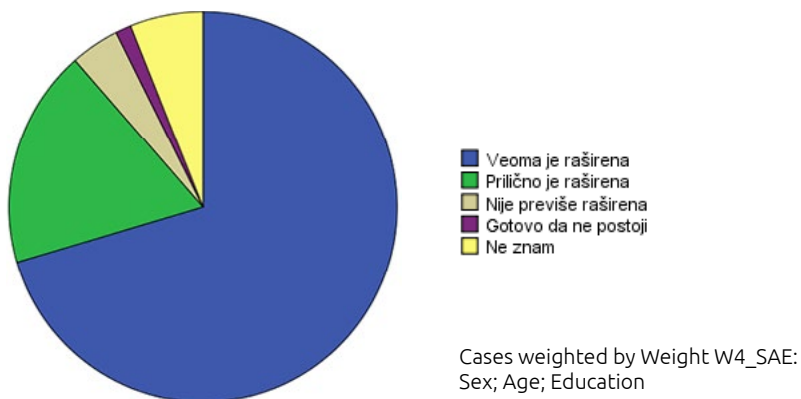
Koliko dobro naš politički sistem osigurava da se prema svim grupama u društvu postupa pravedno?

Grafikon 10. Koliko dobro naš politički sistem osigurava da se prema svim grupama u društvu postupa pravedno?

Eksplícitno izjašnjavanje o političkom sistemu, zadovoljstvo demokratijom i ljudskim pravima i slobodama važni su indikatori podržavanja ili osporavanja političkog poretka i političkog sistema u kojem živimo, a pored njih postoje i neki indikatori koji na posredan način osporavaju legitimnost vlasti i generalno partijskog sistema. Jedan od njih je *odnos građana prema raširenosti korupcije među političarima*. Da je korupcija, kao što je uzimanje mita, raširena među političarima, smatra čak 88,5% građana Srbije (od toga 70,4% njih da je veoma raširena i 18,1% da je prilično raširena). Svega 1,3% smatra da gotovo ne postoji i još 4,1% da nije previše raširena. Ovo su poražavajući nalazi za jednu vlast, pogotovu ako su njeni nosioci kao ključno obećanje pre dolaska na vlast imali kao jedno od glavnih obećanja iskorenjivanje korupcije. Posle 10 godina vladavine percepcija korupcije dostigla je vrtoglave visine i ozbiljno ljuđa legitimnost vlasti.

Šta mislite, koliko je raširena korupcija, kao što je uzimanje mita, među političarkama i političarima u Srbiji?

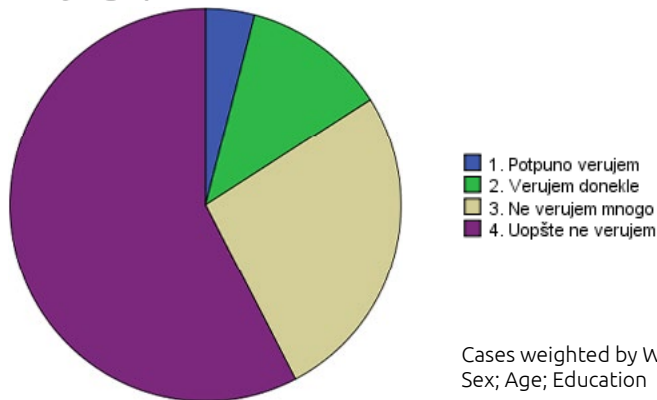

Grafikon 11. Šta mislite, koliko je raširena korupcija, kao što je uzimanje mita, među političarkama i političarima u Srbiji?

Poverenje u institucije (tri grane vlasti)

Prema Talkotu Parsonsu (Talcott Parsons), kroz institucionalizaciju, društvene strukture i vrednosti postaju konstitutivni elementi društvenog sistema. Kada je u pitanju konsenzus o vrednostima, on govori o opredeljenju (*commitment*), a kada je u pitanju konsenzus o strukturama, on govori o legitimnosti (*legitimacy*) – kao o dva nivoa institucionalizacije (Parsons, 1971). Jedan od važnijih indikatora legitimnosti političkog sistema ili političkog režima jeste poverenje građana u institucije. Formalno, Srbija je ustanovljena kao parlamentarna demokratija, ali, sudeći prema istraživanju javnog mnjenja, *Parlament* ne uliva poverenje koje bi mu davalo nesporni autoritet i centralnu ulogu u političkom sistemu. Naprotiv, istraživanje je pokazalo da je nivo poverenja u Parlament na pvrlo niskom nivou: svega 4,1% potpuno veruje u Parlament, a njih 11,9% veruje donekle. Apsolutna većina od 57,6% ispitanika uopšte ne veruje u Parlament, a još 26,4% ne veruje mnogo. To su veoma loši rezultati za najviše zakonodavno i političko telo države. Ovakvi nalazi su rezultat tradicionalno potcenjene njegove uloge u praksi, uprkos ustavnom položaju koji mu je namenjen. U poslednjih desetak godina njegova uloga je dodatno obezvređena odnosom izvršne vlasti prema njemu u procesu uspostavljanja i jačanja stabilokratije.

[Parlament] Sada bismo Vam postavili pitanje o tome koliko imate poverenja u određene institucije i grupe.

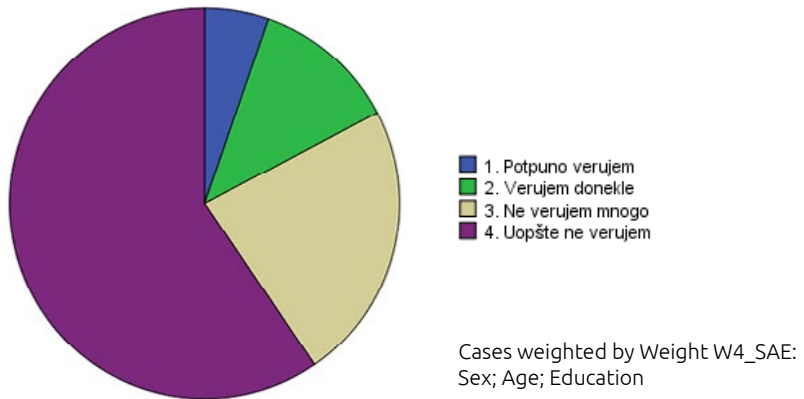

Grafikon 12. Koliko imate poverenja u određene institucije i grupe (Parlament)?

Slično se kotira i *Vlada*: 59,5% joj uopšte ne veruje, 23,2% ne veruje mnogo, dok svega 5,3% potpuno veruje u Vladu, a 12% veruje donekle. Vlada se doživljava, baš kao i parlamentarna većina, kao puki servis predsednika države koji je, protivno Ustavu, uzurpirao sve poluge vlasti i moći.

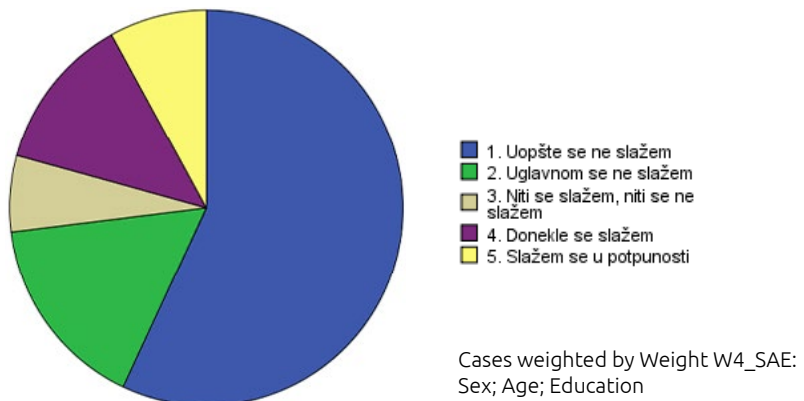
[Vlada] Sada bismo Vam postavili pitanje o tome koliko imate poverenja u određene institucije i grupe.

Grafikon 13. Koliko imate poverenja u određene institucije i grupe (Vlada)?

Duboki su koreni takvog odnosa prema institucijama, a oni najdublji se traže u defektima političke kulture. No, rezultati istraživanja pokazuju da se skoro $\frac{3}{4}$ ispitanika ne slaže sa stavom da je *snažan vođa dobar za državu*, čak i kada zaobilazi pravila kako bi obavio svoj posao (57% njih se uopšte ne slaže, a još 16,1% njih se uglavnom ne slaže). Tek 8% ispitanika se potpuno slaže sa takvim stavom i još 12,7% njih se donekle slaže. Istovremeno, predsednik države se upravo tako ponaša, što otvara pitanje zbog čega je to tako u praksi ali ne i u nalazima istraživanja.

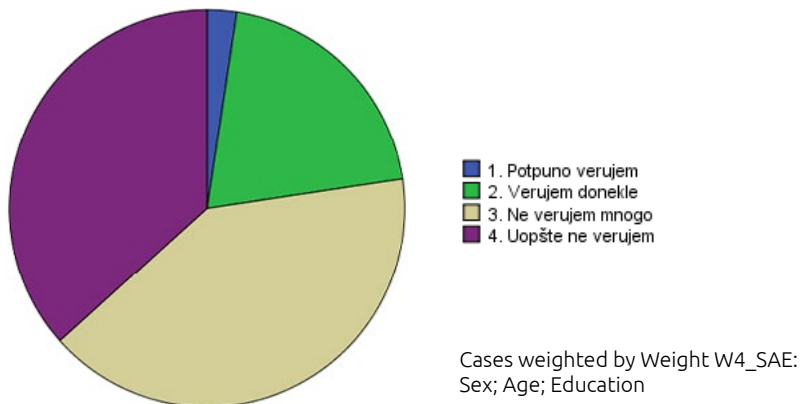
[Imati snažnog vođu u vladi je dobro za Srbiju, čak i kada taj lider zaobilazi pravila kako bi obavio posao.] Molimo Vas da nam kažete u kojoj meri se sa svakom od narednih tvrdnji slažete ili ne slažete:

Grafikon 14. Da li se slažete da tvrdnjom da je imati snažnog vođu u Vladi dobro za Srbiju, čak i kada taj lider zaobilazi pravila kako bi obavio posao?

Jedan od mogućih odgovora bi mogao da se traži u činjenici kontrolisanih medija koji kreiraju i oblikuju stvarnost po meri autokrate ili da rezultati izbora ne odlikavaju stvarno raspoloženje građana, nego da su dominantno rezultat propagande, pritisaka i ucena, odnosno odsustva slobodnih i poštenih izbora. Manje od jedne petine građana ima poverenje u *sudstvo*. Ljudi sudstvo ne doživljavaju kao posebnu granu vlasti, čak ni same sudije. Dugo je u Srbiji bila na snazi politika jedinstva vlasti. Naime, u vreme jednopartijskog sistema u kojem je postojala KP, koja je bila iznad svih institucija, sve druge institucije su bile u funkciji vladanja KP-a i ideologije koju je proklamovala. Načelo jedinstva vlasti duboko se usadilo u svest građana koji su i sudstvo doživljavali kao deo te jedinstvene vlasti, a ne kao posebnu granu vlasti, karakterističnu za demokratske države u kojima je podela vlasti jedan od principa na kojima počivaju slobode i demokratija. Zato ne čudi nalaz da svega 2,4% potpuno veruje sudstvu, a 20,2% donekle veruje. U sudstvo uopšte ne veruje 36,6%, a 40,7% ne veruje mnogo. To su poražavajući podaci, ali nisu začuđujući, jer na nedostatak vladavine prava upozoravaju i domaći stručnjaci i opozicioni političari, kao i zvaničnici EU, koji jedan od ključnih razloga za zastoj u evropskim integracijama navode upravo nedostatak vladavine prava.

[Sudstvo] Sada bismo Vam postavili pitanje o tome koliko imate poverenja u određene institucije i grupe.

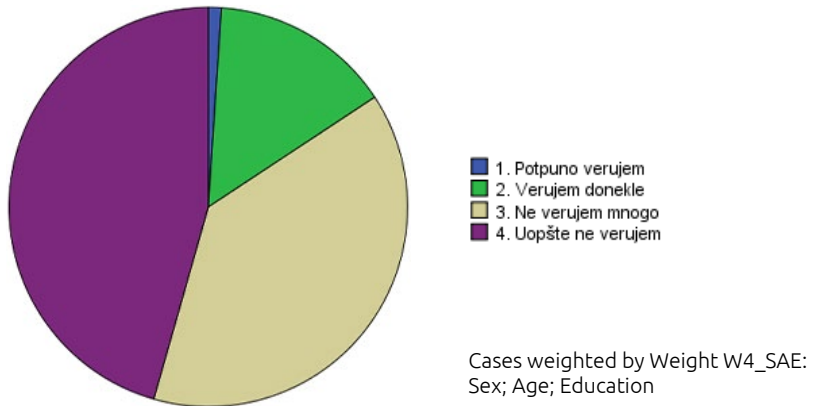

Grafikon 15. Koliko imate poverenja u određene institucije i grupe (sudstvo)?

Političke partije i izbori

Političke partije se među građanima i dalje doživljavaju kao ključni razlog svih problema sa kojima se suočavamo. Otuda nije iznenađujuće da samo 1,1% građana potpuno veruje političkim strankama, a 14,7% njih donekle. U istraživanju 2017. godine bilo je 3,9% onih koji imaju veliko poverenje, a 10% onih koji uglavnom imaju poverenje. Istraživanje od 2017. godine je pokazalo da 31,9% uopšte nema poverenje u političke stranke, 26,9% uglavnom nema poverenje (Lutovac, 2017: 29). Danas je još više onih koji uopšte ne veruju ili ne veruju mnogo (84,3%) – od toga uopšte im ne veruje 45,6%, ne veruje mnogo 38,7%.

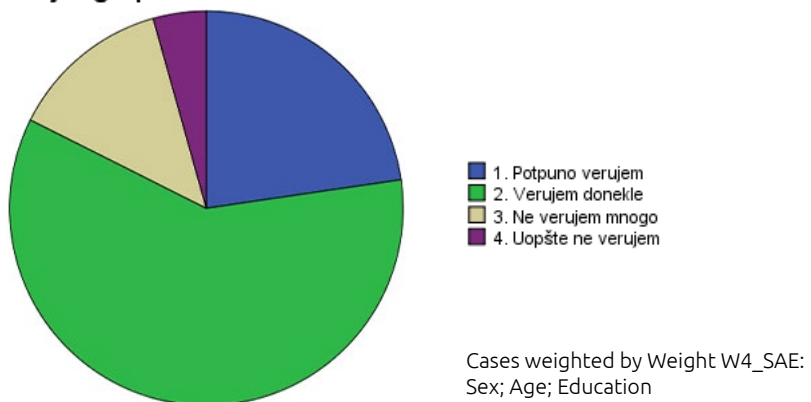
[Političke stranke] Sada bismo Vam postavili pitanje o tome koliko imate poverenja u određene institucije i grupe.

Grafikon 16. Koliko imate poverenja u određene institucije i grupe (političke stranke)?

Istraživanje javnog mnjenja Srbije od 2017. godine, koje je sproveo Centar za politološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka pokazuje takođe visok stepen nepoverenja u političare.² To istraživanje je pokazalo da svega 13,2% građana veruje političarima (3,8% potpuno i 9,4% uglavnom), a da se dve trećine građana ne slaže sa tvrdnjom da se političarima može verovati (Lutovac, 2017: 18). Takav odnos proizilazi iz veoma raširenog stava da političarima nije stalo do naroda (tri četvrtine) i da je korupcija izuzetno raširena među njima (86,8%). Tadašnji nalaz je pokazao da svega 1,1% građana smatra da korupcija među političarima uopšte ne postoji i još 12% da nije mnogo raširena (Lutovac: 2017: 19), dok ovo sada pokazuje da 1,3% njih smatra da gotovo ne postoji i još 4,1% da nije previše raširena.

[Naučnici] Sada bismo Vam postavili pitanje o tome koliko imate poverenja u određene institucije i grupe.

Grafikon 17. Koliko imate poverenja u određene institucije i grupe (naučnici)?

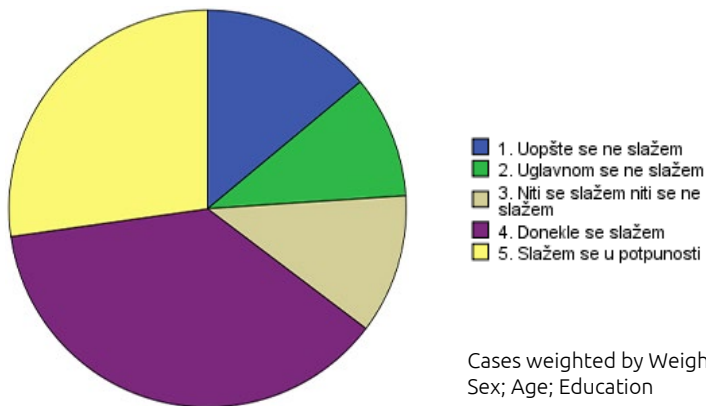
² Istraživanje je sprovedeno u Srbiji juna i jula meseca 2017. godine na uzorku od 1.500 ispitanika. O uzorku više u: *Građani Srbije i populizam*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2017, str. 11–12.

Građani više veruju *naučnicima*, odnosno ekspertima. Otuda se često u javnom diskursu testira ideja stvaranja ekspertske vlade. Sudeći prema istraživanju javnog mnjenja, preko 82% građana ima poverenja u naučnike (22,7% potpuno i 59,7% donekle). Uopšte im ne veruje tek 4,4% građana. Onih koji kažu da im ne veruju je mnogo, 13,3%.

Možda je rezultat i pomalo neočekivan s obzirom na veliki broj afera sa „kupljenim diplomama” i plagijatima od strane visokih državnih funkcionera, potom afere „Indeks”, koja se odnosi na prodaju diploma na Kragujevačkom univerzitetu, velikom broju falsifikovanih diploma koje su obelodanjene ili o kojima se priča u javnosti i na društvenim mrežama. Očigledno je da su to građani pre svega doživeli kao nečasne radnje u pragmatične svrhe ili za prestiž ljudi koji svakako ne pripadaju nauci, dok se prava nauka sasvim drugačije doživljava: kao društvena oblast izuzetnosti u kojoj nema prostora za prevare i obmane širih razmera.

Oko dve trećine građanki i građana se slaže da bi se državom bolje upravljalo kada bi se važne političke odluke prepustile *nezavisnim stručnjacima i stručnjakinjama* umesto izabranim političarkama i političarima. S tim se slaže 64,7% (donekle 37,5%, a u potpunosti 27,2%). Oko četvrtine njih se ne slaže (14% uopšte i 10% donekle), dok 11,4% njih nema stav o tome.

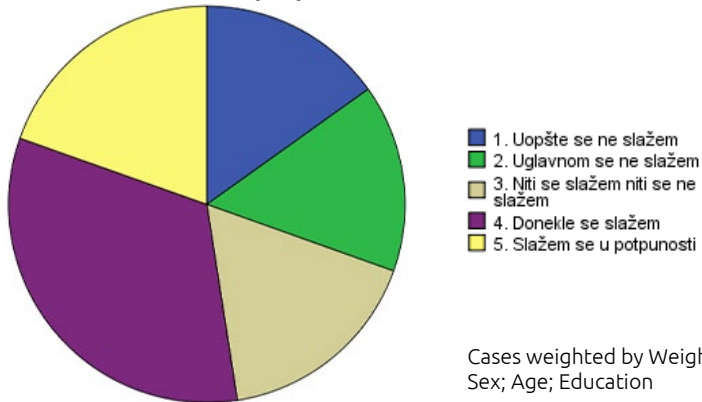
[Nezavisnim stručnjacima i stručnjakinjama.] Umesto izabranih političara i političarki, državom bi se bolje upravljalo kada bi se važne političke odluke prepustile:

Grafikon 18. Da li bi se državom bolje upravljalo kada bi se važne političke odluke prepustile nezavisnim stručnjacima i stručnjakinjama umesto izabranim političarkama i političarima?

Veliki je broj pobornika *neposredne demokratije*, što je svakako u relaciji sa nepoverenjem u političare. Umesto izabranih političara i političarki, državom bi se bolje upravljalo kada bi se važne političke odluke prepustile građanima i građankama na referendumima. S tim se slaže apsolutna većina građanki i građana Srbije (19,6 % u potpunosti i 32,9% donekle), dok se 30,4% njih ne slaže (15,1% uopšte se ne slaže i 15,3% donekle).

[Građanima i građankama na referendumima.] Umesto izabranih političara i političarki, državom bi se bolje upravljalo kada bi se važne političke odluke prepustile:

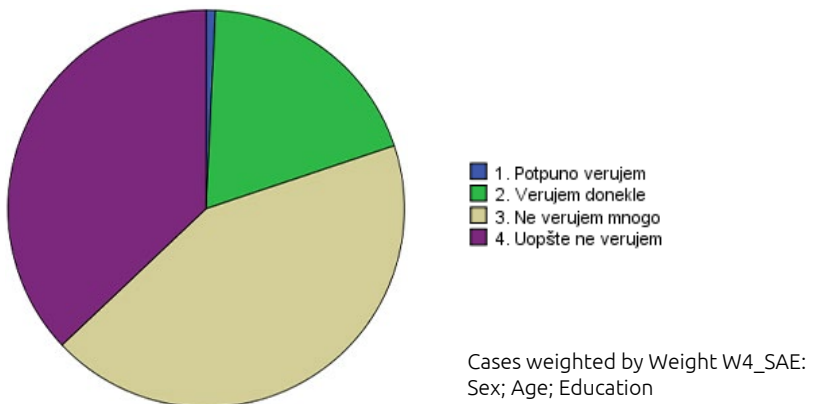

Grafikon 19. Da li bi se državom bolje upravljalo kada bi se važne političke odluke prepustile građanima i građankama na referendumima umesto izabranim političarkama i političarima?

Mediji i izbori

Kada se govori o slobodnim i poštenim izborima, jedan od preduslova je da volja građana bude slobodno formirana na osnovu pristupačnosti informacija o političkim akterima, njihovom delovanju i programima. Sudeći na osnovu odnosa građana prema *tradicionalnim medijima* kao što su novine, televizija ili radio, reklo bi se da je uticaj medija na formiranje i oblikovanje stavova građana veoma mali, s obzirom da im potpuno veruje svega 0,8% ispitanika, donekle 19,1%, a da na drugoj strani u medije ne veruje 80% ispitanika – ne veruje mnogo 43,1%, a ne veruje uopšte 37%. Naravno, trebalo bi imati u vidu da je to uverenje ispitanika, ali da mediji mogu imati izuzetan uticaj kojeg oni nisu svesni ili ne žele da priznaju takav uticaj.

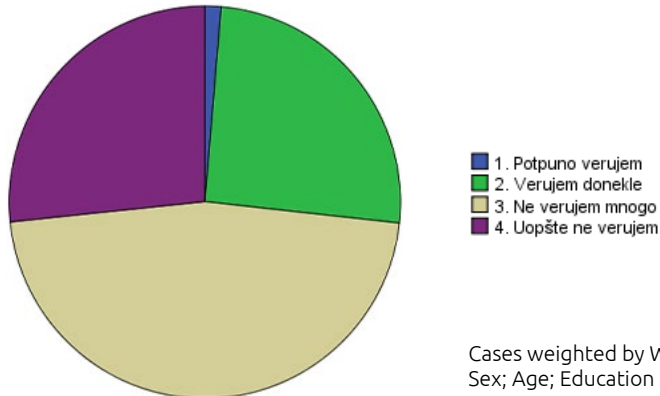
[Tradicionalni mediji, kao što su novine, televizija ili radio] Sada bismo Vam postavili pitanje o tome koliko imate poverenja u određene institucije i grupe.

Grafikon 20. Koliko imate poverenja u određene institucije i grupe (tradicionalne medije, kao što su novine, televizija ili radio)?

Skoro četvrtina (73,3%) ispitanika ne veruje društvenim medijima kao što su Fejsbuk ili Tviter (26,7% uopšte ne veruje, a 46,6% ne veruje mnogo). Potpuno im veruje svega 1,3% i 25,4% donekle. Ovo je još jedna potvrda da argument kako svi mogu da dopru do svojih birača ne stoji. Birači se pre svega informišu i oslanjaju na tradicionalne medije, i to prvenstveno na RTS kao javni servis i komercijalne televizije sa nacionalnom pokrivenošću.

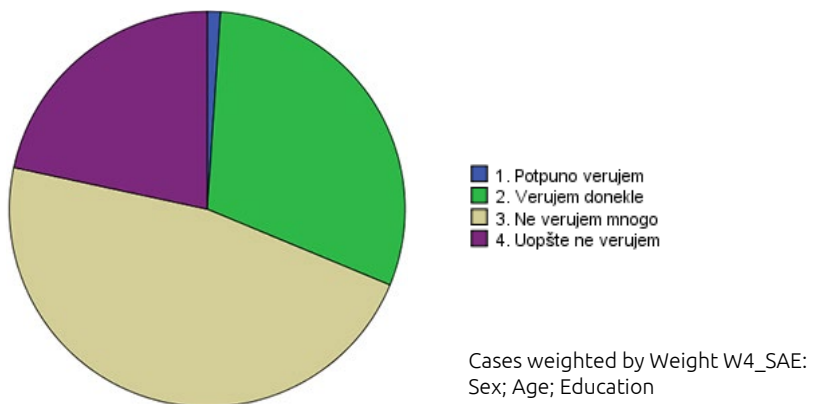
[Društveni mediji, kao što su Fejsbuk, Tviter ili Votsap (WhatsApp)] Sada bismo Vam postavili pitanje o tome koliko imate poverenja u određene institucije i grupe.

Grafikon 21. Koliko imate poverenja u određene institucije i grupe (društvene medije, kao što su Fejsbuk, Tviter ili Vocap)?

Slično je sa internet portalima. Potpuno im veruje tek 1,1%, donekle 30,3%, ne veruje im mnogo 47,1%, a uopšte im ne veruje 21,6%

[Internet portali sa vestima] Sada bismo Vam postavili pitanje o tome koliko imate poverenja u određene institucije i grupe.

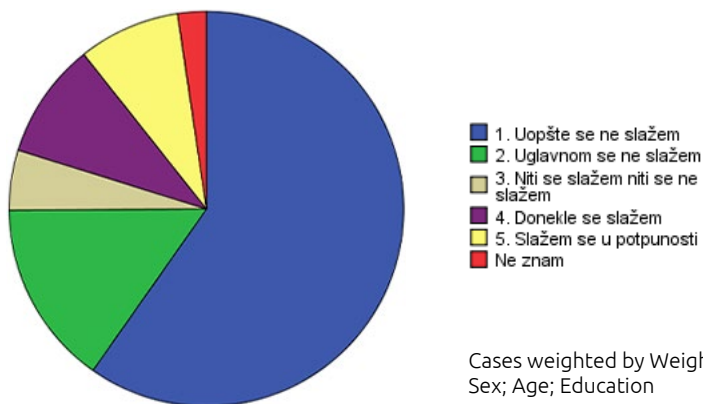
Grafikon 22. Koliko imate poverenja u određene institucije i grupe (internet portale sa vestima)?

Činjenica da građankama i građanima ključni izvori informisanja nisu dostupni, odnosno da su pod uticajem i kontrolom vlasti, svakako utiče na to da su uslovi za poštene i slobodne izbore potpuno limitirani, što se odražava i na percepciju birača.

Izborni uslovi

Tvrđnjom da u Srbiji sve partije imaju *podjednake mogućnosti* da građankama i građanima prenesu svoje ideje i političke programe, testiralo se eksplicitno mišljenje ispitanika o ravnopravnim uslovima političkih aktera u izbornom procesu. Sa tom tvrdnjom ne slaže se tri četvrtine ispitanika: uopšte se ne slaže 59,8%, a uglavnom se ne slaže njih 15,1%. Sa tom tvrdnjom slaže se u potpunosti 8,3%, a donekle 9,5%, što je procenat znatno ispod procenta koji na izborima dobija vladajuća većina. To nas opet vraća na pitanje stvarne podrške za vladajuću većinu u uslovima medijske kontrole, pritisaka i izbornih manipulacija, te odsustva nepristrasne izborne administracije koja bi bila korektor izbornih nepravilnosti.

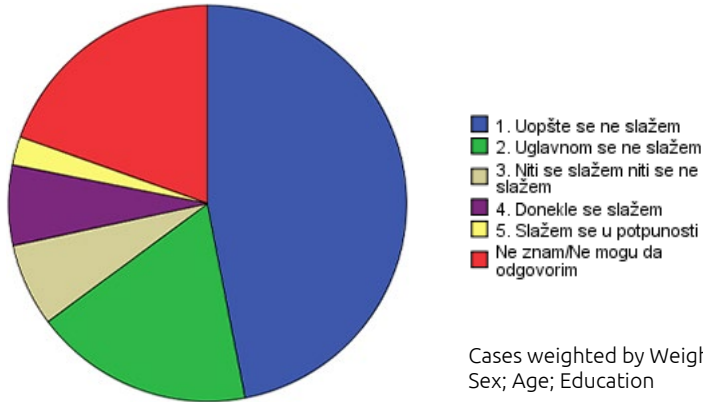
U Srbiji, sve partije imaju podjednake mogućnosti da građankama i građanima prenesu svoje ideje i političke programe.

Grafikon 23. U Srbiji sve partije imaju podjednake mogućnosti da građankama i građanima prenesu svoje ideje i političke programe.

Nedostatak demokratske političke kulture i tradicije, nezavisnih institucija, slobode medija, uticali su na to da, izuzev u kratkom periodu posle petooktobarskih promena 2000. godine, u Srbiji nisu postojali poštene izborni uslovi. To potvrđuju i nalazi istraživanja. Sa tvrdnjom da su izborni uslovi bili fer u periodu 1990–1999. ne slaže se oko dve trećine građana – 47% se uopšte ne slaže, a 17,9% se uglavnom ne slaže. U potpunosti se sa tom tvrdnjom slaže tek 2,3%, a donekle njih 6,6%. Više od jedne četvrtine se nije odredilo: 19,5% njih ne zna ili ne može da odgovori, a 6,8% niti se slaže niti se ne slaže sa tom tvrdnjom.

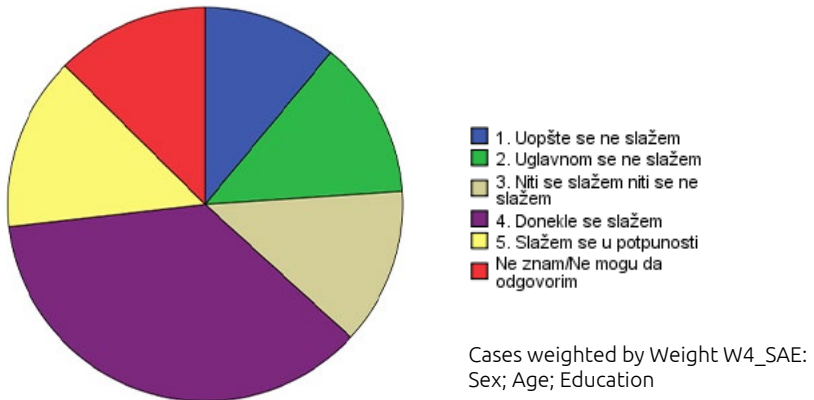
[U periodu 1990-1999.] Izbori i izborni uslovi su bili fer...

Grafikon 24. Izvori i izborni uslovi su bili fer... (u periodu 1990–1999)

Da su izborni uslovi bili fer u periodu od 2000–2011, slaže se nešto malo više od polovine ispitanika – u potpunosti 14,2% i donekle 36,4%. Uopšte se ne slaže sa takvom ocenom 11%, a 13% se uglavnom ne slaže. I to je jedini period u novijoj političkoj istoriji koji građani ocenjuju povoljnijim ocenama.

[U periodu 2000-2011.] Izbori i izborni uslovi su bili fer...

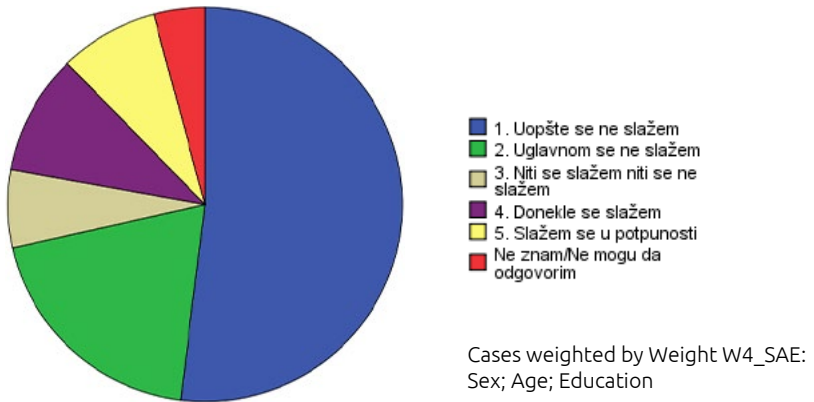

Grafikon 25. Izvori i izborni uslovi su bili fer... (u periodu 2000–2011)

Najnepovoljnije ocenjuju poslednju dekadu (2012–2021. godine), u kojoj se svega 8% građana slaže da su izborni uslovi bili fer, 9,9% se donekle slaže sa tom tvrdnjom. Na drugoj strani, 71,5% se ne slaže sa tom tvrdnjom. Od toga se 52% uopšte ne slaže, a 19,5% se uglavnom ne slaže.

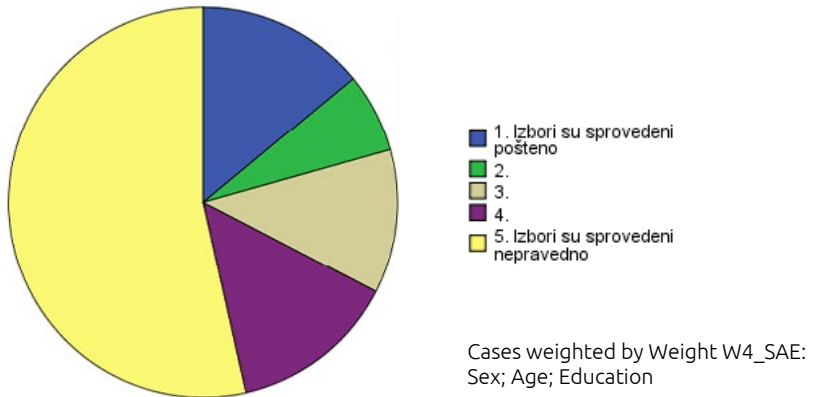
[U periodu 2012-2022.] Izbori i izborni uslovi su bili fer...

Grafikon 26. Izbori i izborni uslovi su bili fer... (u periodu 2012–2022)

Kada se izjašnjavaju eksplicitno o izborima održanim 3. aprila 2022. godine, svega 14% smatra da su oni sprovedeni pošteno. Dve trećine građana smatra da su oni sprovedeni nepravedno (među njima 53,5% su se na skali pozicionirali u one koji to smatraju neupitnim).

U nekim zemljama ljudi veruju da se izbori sprovode pravedno. U drugim zemljama ljudi veruju da se izbori sprovode nepravedno. Razmišljajući o izborima koji su održani 3. aprila 2022. godine u Srbiji, gde biste ih postavili na sledećoj skali:

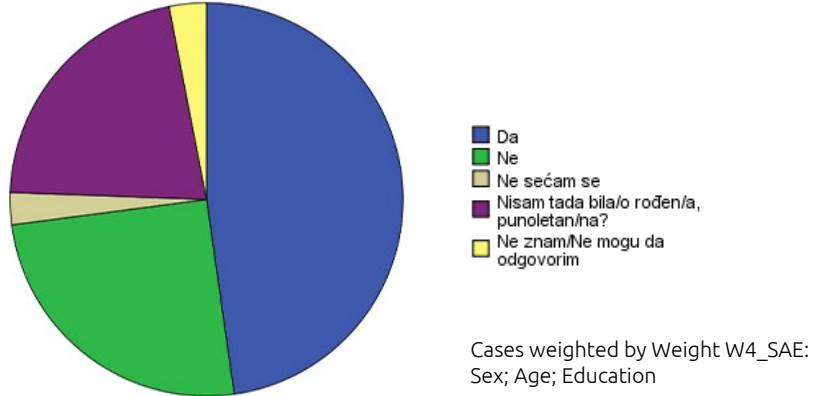
Grafikon 27. Razmišljajući o izborima koji su održani 3. aprila 2022. godine u Srbiji, gde biste ih postavili na sledećoj skali?

Nezadovoljstvo i protesti

Građani su svoje nezadovoljstvo vlastima kao glavnim generatorima defekata političkog sistema, institucija, izbornih uslova i celog izbornog procesa iskazivali kroz proteste. U periodu 1990–1999. godine 47,7% je učestvovalo u protestima, dok jedna četvrtina nije

učestvovala (25,2%), a nešto malo više od jedne petine (21,4%) nije bilo punoletno ili rođeno u tom periodu.

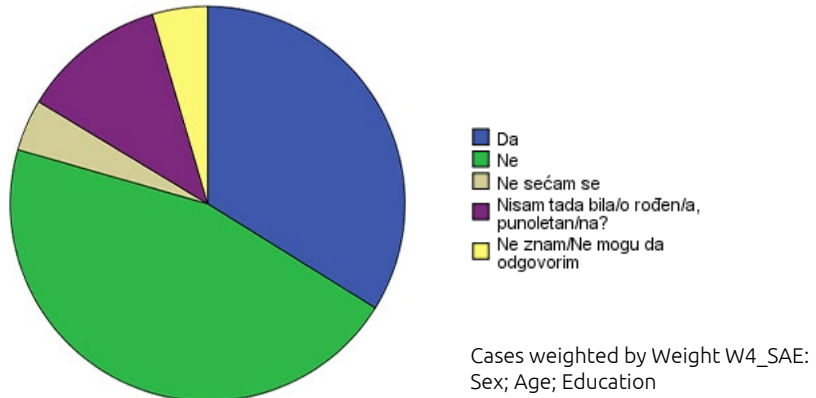
[U periodu 1990-1999.] Da li ste učestvovali u građanskim protestima u nekom od navedenih perioda?

Grafikon 28. Da li ste učestvovali u građanskim protestima u nekom od navedenih perioda (1990–1999)?

U sledećoj dekadi (2000–2011) u protestima je učestvovalo 33,9%, a 45,6% se izjasnilo da nije učestvovalo.

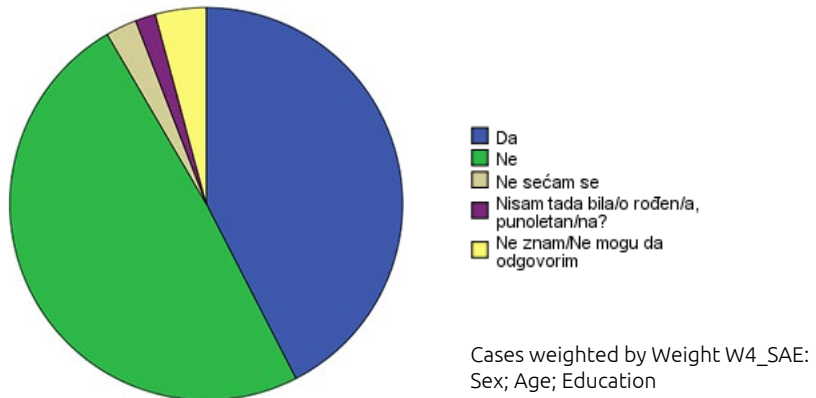
[U periodu 2000-2011.] Da li ste učestvovali u građanskim protestima u nekom od navedenih perioda?

Grafikon 29. Da li ste učestvovali u građanskim protestima u nekom od navedenih perioda (2000–2011)?

U poslednjoj dekadi, 2011–2022. godine, 42,5% je učestvovalo u protestima, što je visok procenat s obzirom na visok stepen kontrole medija i institucija od strane vlasti i nekih izneverenih očekivanja iz prošlosti koje su protesti iznedrili. Svakako se može reći da su protesti iscrpili deo svog potencijala iz devedesetih, ali da je i dalje visok procenat onih koji su na taj način spremni da iskažu nezadovoljstvo.

[U periodu 2011-2022.] Da li ste učestvovali u građanskim protestima u nekom od navedenih perioda?

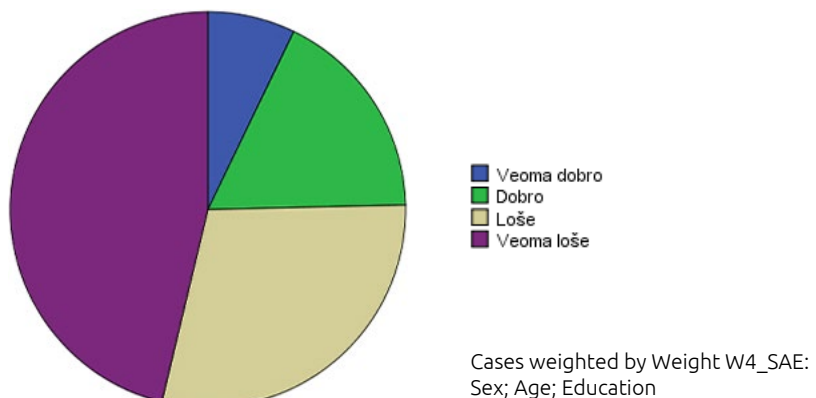

Grafikon 30. Da li ste učestvovali u građanskim protestima u nekom od navedenih perioda (2011–2022)?

(Ne)zadovoljstvo vlastima

Ključni nalaz ovog istraživanja je velika diskrepanca između rezultata izbora i odnosa građana prema Vladi. Jedan od razloga da je to tako svakako je to što rezultati izbora ne odražavaju stvarno raspoloženje građanki i građana Srbije, jer se izbori ne održavaju u demokratskim uslovima, budući da nema slobodnih i poštenih izbora. Na pitanje *koliko je Vlada dobro obavljala svoj posao* dve godine pre izbora, svega jedna četvrtina se izjasnila pozitivno – 7,2% je reklo veoma dobro, 17,5% dobro. Da je Vlada svoj posao obavljala veoma loše, reklo je 46,3% ispitanika, a još 29,1% loše.

Imajući u vidu rezultate republičke vlasti, šta mislite koliko je Vlada Srbije dobro obavljala svoj posao, tokom prethodne 2 godine (pre izbora 3. aprila ove godine)?

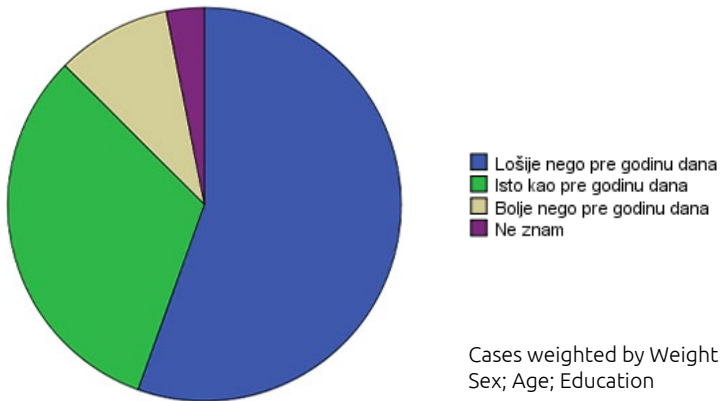

Grafikon 31. Šta mislite koliko je Vlada Srbije dobro obavljala svoj posao tokom prethodne dve godine?

Ovakvi nalazi su u potpunom neskladu sa rezultatima izbora koji su omogućili strankama koje čine Vladu da nastave posao koji su obavljali na tako loš način. Jedan od razloga je svakako taj što izbori nisu bili slobodni i poštteni, te je jedan broj glasao za stranke koje čine Vladu u strahu da ne ostanu bez posla ili su na neki drugi način ucenjeni da tako glasaju. Jedan deo njih nije glasao za opoziciju takođe iz straha zbog posledica po svoju egzistenciju. Na drugoj strani, razlog bi mogao biti u tome što deo birača u opoziciji nije video valjanu alternativu.

I kada ocenjuju sopstveno ili *finansijsko stanje* svoje porodice, ispitanici apsolutno većinski kažu da je lošije nego prošle godine, a tek 9,4% kaže da je bolje nego pre godinu dana, dok jedna trećina njih navodi kako je isto kao i pre godinu dana.

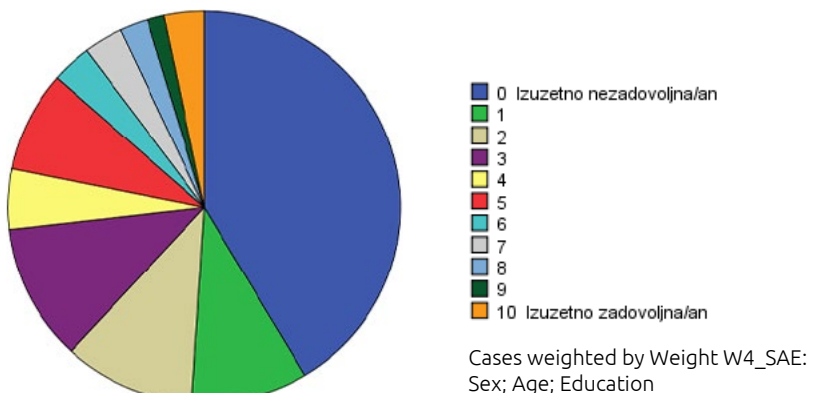
Zanima nas kako se ljudi danas snalaze u finansijskom smislu. Da li biste rekli da ste Vi (i Vaša porodica) bolje ili lošije finansijski nego pre godinu dana?

Grafikon 32. Da li biste rekli da ste Vi (i Vaša porodica) u boljoj ili lošijoj finansijskoj situaciji nego pre godinu dana?

Nezadovoljstvo ekonomijom je veoma izraženo i na skali od izuzetno nezadovoljnih do izuzetno zadovoljnih apsolutno dominiraju oni najnezadovoljniji. Nešto više od dve trećine građana (66,5) je mišljenja da je Vlada svojim politikama doprinela povećanju cena, a samo 7,4% da je uticala na smanjenje cena.

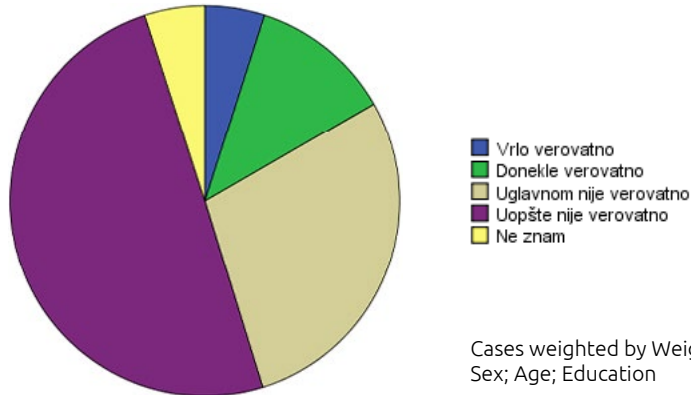
Generalno gledano, koliko ste zadovoljni trenutnim stanjem ekonomije u Srbiji?

Grafikon 33. Generalno gledano, koliko ste zadovoljni trenutnim stanjem ekonomije u Srbiji?

Ne samo da su građanke i građani nezadovoljni ekonomijom, nego *nemaju nadu da bi se stanje ekonomije moglo poboljšati u periodu posle 3. aprila 2022*, kada su održani predsednički, parlamentarni i beogradski izbori. Jedva 16,8% njih veruje da je to moguće, a da je to vrlo verovatno, samo 5% njih, dok ostatak do tog procenta veruje da je to samo donekle verovatno. Čak 78,3% njih ne veruje u to: 49,5% da to uopšte nije verovatno, a 28,5% da to uglavnom nije moguće.

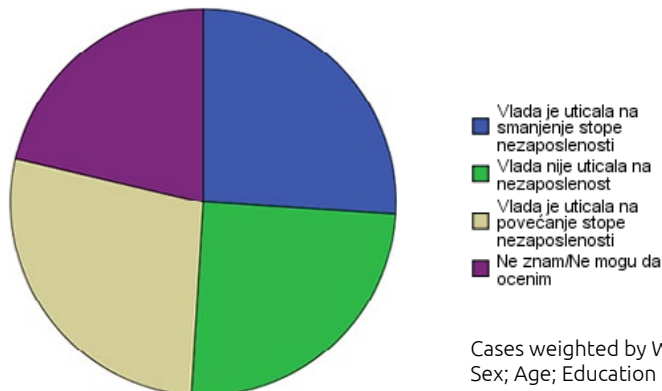
Koliko je verovatno da će se poboljšati stanje ekonomije u Srbiji u periodu nakon izbora 3. aprila ove godine?

Grafikon 34. Koliko je verovatno da će se poboljšati stanje ekonomije u Srbiji u periodu nakon izbora 3. aprila ove godine?

Iako je vladajuća koalicija, prvenstveno Aleksandar Vučić i njegova Srpska napredna stranka, sve svoje kampanje zasnivala na velikim ekonomskim uspesima i u tome često nije imala meru (najveći rast u Evropi, najmanja nezaposlenost itd), rezultati te kampanje nisu se proporcionalno odrazili na javno mnjenje. Naime, čak je nešto veći broj onih koji smatraju da je *Vlada uticala na povećanje stope nezaposlenosti* (27,6%), nego onih koji smatraju da je uticala na smanjenje te stope (26%).

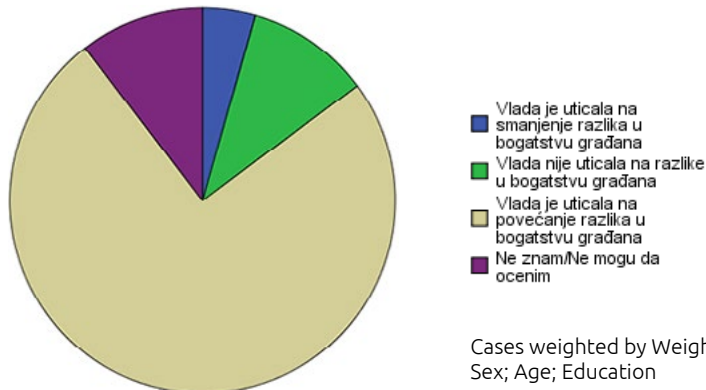
Tokom prethodnog mandata, da li je Vlada svojim politikama uticala na smanjenje ili povećanje stope nezaposlenosti?

Grafikon 35. Tokom prethodnog mandata, da li je Vlada svojim politikama uticala na smanjenje ili povećanje stope nezaposlenosti?

Mišljenja građanki i građana o politikama Vlade u pogledu smanjenja *razlika u bogatstvu* još su nepovoljnija: samo 4,4% njih misli da je Vlada uticala na smanjenje razlika u bogatstvu građana, dok je tri četvrtine njih (74,7%) mišljenja da je uticala na povećanje razlika.

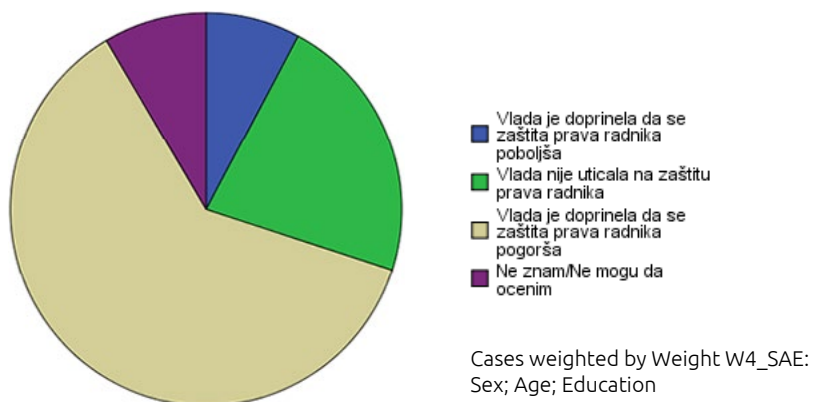
Tokom prethodnog mandata, da li je Vlada svojim politikama doprinela smanjenju ili povećanju razlika u bogatstvu građana?

Grafikon 36. Tokom prethodnog mandata, da li je Vlada svojim politikama doprinela smanjenju ili povećanju razlika u bogatstvu građana?

Svojim politikama Vlada je doprinela da se *zaštita prava radnika* pogorša, smatra apsolutna većina građanki i građana (61,5%). Nasuprot tome, samo 7,8% njih smatra da je Vlada doprinela da se zaštita prava radnika poboljša. I ovo je još jedan nalaz koji je potpuno u neskladu sa kampanjom i izbornim rezultatima i još jedan indikator koji upućuje na to da je potrebno otvoriti pitanje slobodnih i poštenih izbora.

Da li je Vlada svojim politikama doprinela da se zaštita prava radnika poboljša ili pogorša?

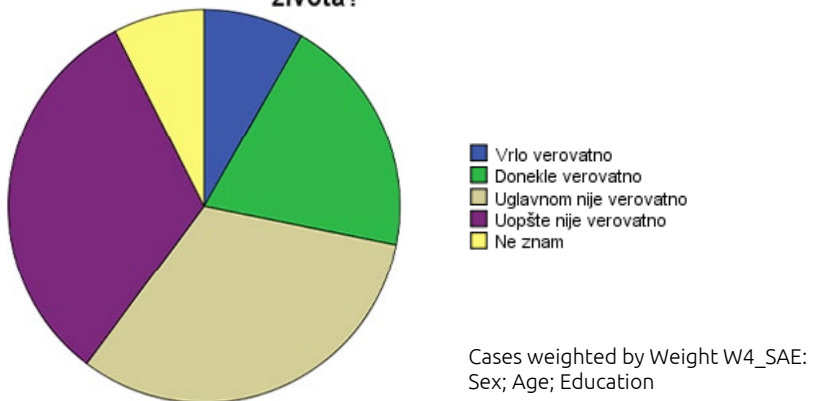

Grafikon 37. Da li je Vlada svojim politikama doprinela da se zaštita prava radnika poboljša ili pogorša?

Postavlja se logično pitanje: kako je moguće da se opšte nezadovoljstvo radom i učincima Vlade ne odražava na izborne rezultate. Jedan od logičnih odgovora bi bio da

nema slobodnog izjašnjavanja, niti fer uslova u kojima bi građanke i građani mogli da to svoje nezadovoljstvo pretoče u izbornu volju. Na to upućuju i nalazi koji se tiču *očekivanja i nadanja građanki i građana u pogledu životnog standarda*. Na pitanje koliko je verovatno da ćete poboljšati Vaš životni standard u narednih 5 godina, svega 8,3% njih odgovara sa vrlo verovatno i jedna petina sa donekle verovatno, dok dve trećine njih ne veruje u to (32,3% smatra da to uopšte nije verovatno i 32,1% da to uglavnom nije verovatno).

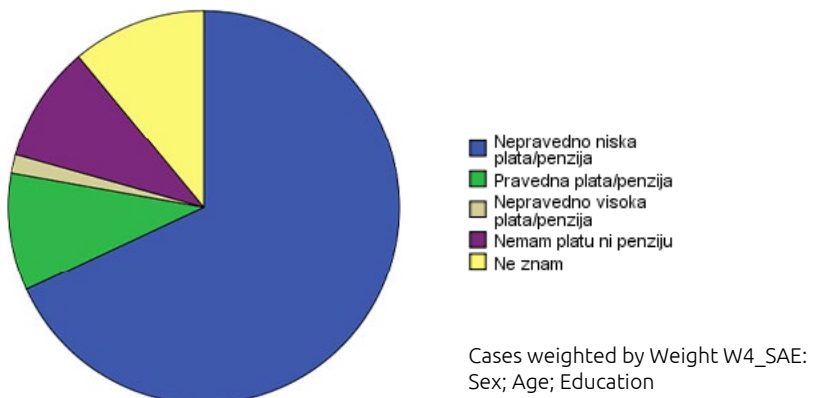
U narednih otprilike 5 godina, koliko je verovatno da ćete poboljšati Vaš standard života?

Grafikon 38. U narednih otprilike 5 godina, koliko je verovatno da ćete poboljšati Vaš standard života?

I ovde se nastavlja logički sled pitanja: kako je moguće da birači koji nemaju pozitivna očekivanja u pogledu životnog standarda ipak daju podršku strankama koje čine parlamentarnu većinu i formiraju Vladu? Nizu takvih pitanja moglo bi se pridodati i sledeće: kako je moguće da oni koji smatraju da imaju nepravedno niske plate ili penzije nadproporcionalno glasaju za one koji su za to odgovorni? Naime, 68,1% njih smatra da imaju *nepravedno niske plate ili penzije*, dok 9,7% njih smatra da su plate i penzije pravedne.

Generalno gledano, da li smatrate da je plata (ili penzija) ljudi u Srbiji koji se bave (ili su se bavili) istom vrstom posla kao Vi nepravedno niska, pravedna ili nepravedno visoka?

Grafikon 39. Generalno gledano, da li smatrate da je plata (ili penzija) ljudi u Srbiji koji se bave (ili su se bavili) istom vrstom posla kao Vi nepravedno niska, pravedna ili nepravedno visoka?

Zaključak

Uz pomoć empirijskih nalaza i politikološke analize u ovom radu se utvrđuje u kojoj meri vlast i politički sistem u Srbiji imaju podršku građanki i građana. Osim izbora koji su najmerodavniji za utvrđivanje te podrške, važno je utvrditi kako građanke i građani na to gledaju mimo izborne kampanje i samog izbornog procesa. Empirijska istraživanja ovog tipa su posebno važna u društvima u kojima se izbori ne mogu označiti u potpunosti slobodnim i poštenim, gde postoje ograničene medijske slobode, tamo gde nije razvijena vladavina prava i gde postoje pritisci u samom izbornom procesu.

Jedan od ključnih nalaza ovog empirijskog istraživanja je da tek 8,6% građanki i građana smatra da politički sistem u Srbiji dozvoljava ljudima da imaju uticaja na to šta radi vlast. Svega 19% smatra da naš politički sistem omogućava da se prema svim grupama u društvu postupa pravedno. Međutim, kada se ukrste podaci o tome u kojoj meri sistem omogućava da se utiče na vlast i pitanje da li glasanje može uticati na događanja u zemlji, jasno je da građani smatraju da se ne može uticati na vlast, ali da bi se glasanjem to moglo promeniti. Drugim rečima, većina građana nije zadovoljna onim što im pruža sadašnji politički sistem i režim, ali veruje da je to glasanjem moguće promeniti, odnosno da bi glasanje moglo dovesti do promene prirode političkog sistema. Nizak stepen poverenja u Skupštinu, Vladu i sudstvo još jedan je indikator niskog stepena legitimnosti političkog sistema.

Činjenica da građankama i građanima ključni izvori informisanja nisu dostupni, odnosno da su pod uticajem i kontrolom vlasti, svakako utiče na to da su uslovi za poštene i slobodne izbore potpuno limitirani, što potvrđuju i nalazi istraživanja koji pokazuju da građanke i građani tročetvrtinski smatraju da ne postoje podjednake mogućnosti za sve stranke da biračima prenesu svoje ideje i političke programe. Nedostatak demokratske političke kulture i tradicije, nezavisnih institucija i slobode medija uticali su na to da, izuzev u kratkom periodu posle petooktobarskih promena 2000. godine, u Srbiji nisu postojali poštene izborni uslovi. To potvrđuju i nalazi istraživanja.

Još jedan ključni nalaz ovog istraživanja jeste velika diskrepanca između rezultata izbora i odnosa građana prema vlastima i njihovim rezultatima. Jedan od razloga da je to tako svakako je taj što rezultati izbora ne odražavaju stvarno raspoloženje građanki i građana Srbije jer se izbori ne održavaju u demokratskim uslovima.

Navedeni nalazi ukazuju na visok stepen osporavanja legitimnosti vlasti, pa i političkog sistema. Postavlja se pitanje na koji način se održava vlast koja ima tako nepovoljne ocene i kako se to ne odražava na izborne rezultate. Održavanje nelegitimne vlasti i nelegitimnog političkog poretka (sistema) nameće se kao posebno zanimljiv fenomen koji bi trebalo izučavati.

Ono što se može uzeti kao početna pretpostavka proizašla, između ostalog, i na osnovu istraživačkih nalaza koji su ovde predstavljeni, jeste da očuvanje nelegitimne vlasti počiva na nezainteresovanim građanima, koji „ionako ništa ne mogu da promene“, kao i na podsticanju apatije kod onih koji ne podržavaju vlast putem oblikovanja javnog mnjenja kroz širenje poruke da „svi su isti“ i da promene ne bi donele suštinske promene. U svemu tome važan je i lojalistički sindrom, odnosno podrška vlastima ili političkom sistemu bez obzira na to kakvi su i kakav im je učinak. Osim toga, u pitanju su i vrlo razvijene tehnike nacionalne homogenizacije kroz populističko kreiranje „opasnih drugih“, što je pokazalo istraživanje iz 2017. godine ili upotreba kosovskog pitanja, potom homogenizacija kroz

kampanju solidarnosti u vreme pandemije ili vremenskih nepogoda. Svakako da se deficit legitimiteta nadoknađivao i kroz okupljanje oko vlasti vrlo heterogenih političkih aktera, uključujući pridobijanje onih koji su dobijali glasove na izborima na opozicionoj platformi. Ipak, suštinska prednost onih koji vladaju bez podrške nalazi se u kontroli medija i izbornog procesa, uzurpiranim institucijama i odsustvu vladavine prava.

LITERATURA

- Heslop, H. A. (2023). Political system. *Britannica*. (<https://www.britannica.com/topic/political-system>).
- Lipset, S. (1969). *Politički čovek*. Beograd: Rad.
- Lutovac, Z. (2017). „Odnos građana prema političkoj eliti i reprezentativnoj demokratiji”. U: Z. Lutovac (Ur.), *Građani Srbije i populizam* (str. 13–40). Beograd: Institut društvenih nauka.
- Lutovac, Z. (2020). *Populism, Stabilitocracy, Multiculturalism*. Belgrade: Institute of Social Sciences.
- Lutovac, Z. (2021). „Populizam u Srbiji”. U: V. Veselinović (Ur.), *Populistički duhovi vremena i izazovi demokratiji: studije o populizmima* (str. 209–229). Zagreb: Despot infinitus.
- Lutovac, Z. (2022). Populizam i migrantska kriza u Evropi – političke implikacije. *Stanovništvo*, 1–17. <https://doi.org/10.2298/STNV221103005L>
- Easton, Z. (1979). *A Systems Analysis of Political Life*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Parsons, T. (1971). *The System of Modern Societies*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Slavujević, Z. & Mihailović, S. (1999). *Dva ogleda o legitimitetu – Javno mnjenje o legitimitetu treće Jugoslavije*. Beograd: Institut društvenih nauka & Friedrich Ebert Stiftung.
- Todosijević, B. (2023). *Javno mnjenje Srbije 2022: Metodološke karakteristike istraživanja (JMS 2022/65)*. Rukopis. Beograd: Institut društvenih nauka.

Zoran Lutovac

**THE ATTITUDE OF CITIZENS TOWARDS THE
GOVERNMENT AND THE POLITICAL SYSTEM IN SERBIA**

Abstract

This paper uses empirical findings and political analysis to determine the extent to which the government and political system in Serbia are legitimate. Aside from elections, which are the most authoritative in determining the strength of this support, it is important to determine the way in which citizens view this beyond campaigning and electoral process itself. Empirical research of this kind is particularly important in societies where elections cannot be described as completely free and fair, media freedom is limited, the rule of law is not developed, and the electoral process itself is under pressure. One of the most important findings of the empirical research is that only 8.6% of citizens believe that the political system in Serbia allows citizens to influence the actions of the government. Only 19% believe that our political system

allows all social groups to be treated fairly. The low level of trust in the Assembly, the government and the judiciary is another indicator of the low level of legitimacy of the political system. The fact that the main sources of information are not available to citizens, i.e. that they are under the influence and control of the government, certainly affects the fact that the conditions for fair and free elections are completely limited, which is confirmed by the research results showing that three-quarters of the citizens believe that there are no equal opportunities for all parties to communicate their ideas and political programs to citizens. Another important finding of this research is the existence of a large discrepancy between the election results and the citizens' attitudes towards the authorities and their results. One of the explanations for this could be that the election results do not reflect the actual mood of the citizens of Serbia, because the elections are not held under democratic conditions. *Keywords:* citizens, government, political system, legitimacy, empirics